

Аскеров С. С.,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена порівняльно-правовому дослідженню проблем законодавства з реалізації особливого порядку кримінального провадження щодо професійних суддів в Україні та Російській Федерації з урахуванням конституційно-правових особливостей їх статусу та інших гарантій, передбачених законодавством України та Російської Федерації. Аналізуються норми Конституції України та Конституції Російської Федерації, Кримінального процесуального кодексу, законодавства цих країн та інших правових актів, які регулюють особливий порядок кримінального провадження щодо професійних суддів.

Ключові слова: кримінальне провадження, окрема категорія осіб, кримінальне провадження щодо професійного судді, особливий порядок кримінального провадження.

Постановка проблеми. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) від 13.04.2012 № 4651-VI є одним із важливих кроків у сфері проведення судово-правової реформи в Україні. Виконання зобов'язання перед Радою Європи щодо розбудови України як демократичної правової держави не можливе без удосконалення законодавства з урахуванням передових європейських стандартів, у зв'язку з чим зміна моделі кримінального процесу (досудового та судового провадження) як складової загальної правової реформи щодо приведення законодавства України у відповідність до європейських вимог зумовило оновлення багатьох інститутів і положень КПК України. При цьому запроваджена модель кримінального процесу відповідає нормам Конституції України та враховуватиме практику Європейського суду з прав людини.

Серед інститутів КПК України, що динамічно змінюються, варто назвати інститут особливого порядку кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (Глава 37). Є певні проблеми в практичній реалізації його завдань.

Актуальність теми дослідження зумовлена наявністю проблем у практичній реалізації завдань інституту особливого порядку кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, професійних суддів тощо та науковим пошуком шляхів їх вирішення.

Проблеми з кримінального провадження щодо окремої категорії осіб були предметом дослідження таких вітчизняних науковців і правників, як І.В. Бабій, Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко, В.В. Молдован, В.Т. Нор, Г.М. Омеляненко, В.О. Попелюшко, С.А. Скрипниченко, І.С. Смирний, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко та інших.

Стрімкі зміни в Україні обумовлюють проведення нових досліджень проблем законодавства з особливого порядку кримінального провадження щодо окремих категорій осіб у цілому, професійного судді зокрема.

Метою та завданням написання статті є порівняльно-правове дослідження проблем законодавства України та Російської Федерації (далі Росія, РФ) з реалізації особливого порядку кримінального провадження щодо професійних суддів, як однієї з процесуально-правових гарантій їх діяльності, в зв'язку з чим обґрунтування пропозицій, які врахували б і наукові дослідження, і передовий зарубіжний досвід для удосконалення законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. ст. 21, 24 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (далі КУ) гарантована рівність усіх людей у правах і перед законом. Це означає забезпечення всім рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових прав і свобод [1].

Проте, КПК України (ст. ст. 480–483) передбачає деякі особливості із загального порядку кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, серед яких, зокрема, професійні судді [2].

Відповідно до норм-дефініцій, а саме п. 23 ст. 3 КПК України, суддя – це голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також призначені. Включення професійних суддів до окремих категорій осіб (п. 2 ст. 480 КПК України), щодо яких застосовується особливий порядок кримінального провадження, обумовлене особливістю їх конституційно-правового статусу, реалізації повноважень, а також встановленням у законодавстві додаткових гарантій діяльності тощо. З цього приводу вітчизняні науковці Л.Д. Удалова та І.В. Бабій слушно зазначають, що кримінальне провадження щодо суддів слід віднести до проваджень стосовно осіб, які обіймають особливе відповідальне становище, і здійснюється більш ускладненими процесуальними формами, відрізняється спеціальним суб'єктом (особливим статусом суб'єкта) [3].

Так, особливості із загального порядку кримінального провадження щодо професійних суддів це – особливий порядок повідомлення про підозру (притягнення до кримінальної відповідальності) професійних суддів, їх затримання, обрання суддям запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту тощо. Суддям може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником (ст. 481 КПК України). Однак аналіз положень ст. ст. 276–279, 480–483 КПК України не дає чітко визначити, хто складає письмовий текст повідомлення про підозру, підписує та вручає його професійному судді. У КПК України також немає чітких визначень

про поняття «повідомлення про підозру», «обвинувачення» і «початок кримінального переслідування», що має важливе значення для реалізації положень ст. 481 КПК України щодо повідомлення про підозру судді.

Разом із тим офіційне повідомлення особи компетентним органом про те, що вона підозрюється у вчиненні кримінального злочину, визначене як кримінальне обвинувачення Європейським судом з прав людини у справі «Екле проти Федеративної Республіки Німеччини» (рішення ЄСПЛ від 15.07.1982 р.) [4]. Отже, повідомлення про підозру визначене, як кримінальне обвинувачення і притягнення до кримінальної відповідальності.

Аналізуючи положення ст. ст. 276–279, 480–483 КПК України і Закону України «Про судоустрій і статус суддів», можна дійти висновку про те, що притягнення до кримінальної відповідальності професійного судді розпочинається з повідомлення про підозру та не потребує згоди Верховної Ради України (далі ВР України). У той же час згода ВР України потрібна для застосування до професійного судді затримання або одного із запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою і домашній арешт.

Слід зазначити, що правовими підставами для застосування особливого порядку кримінального провадження щодо суддів є не тільки КПК України, а й відповідні норми Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших правових актів, що визначають правовий статус, повноваження і гарантії їх діяльності [5, с. 340–345].

У статті 126 Конституції України передбачено, що незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією України і законами України. Суддя не може без згоди Верховної Ради України бути затриманим чи заарештованим до винесення обвинувального вироку судом.

Конституційний Суд України у рішенні від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 про офіційне тлумачення положень частин 1 і 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» визначив, що недоторканність суддів – це один із елементів їхнього статусу, і не особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом [6].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI передбачає, що суддя є недоторканим. Суддя не може без згоди ВР України бути затриманим чи заарештованим до винесення судом обвинувального вироку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи [7].

Таким чином, аналіз норм Конституції України, КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дає підстави визначити «особливості із загального порядку кримінального провадження щодо професійних суддів» як певні гарантії суддівської діяльності та забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального процесу в цілому.

Особливості провадження по кримінальних справах у відношенні щодо окремих категорій осіб, до яких відносяться професійні судді, передбачені у Конституції Російської Федерації від 12.12.1993 р. (набрала чинності 25.12.1993 р.), Кримінально-процесуальному кодексі Російської Федерації (КПК РФ) від 18.12.2001 р. № 174-ФЗ (ред. від 13.07.2015 р., із змін. і допов. від 15.09.2015 р.) та інших актах законодавства Російської Федерації.

Відповідно до ст. 122 Конституції РФ судді недоторкани. Суддя не може бути притягнутий до кримінальної відпо-

відальності інакше, як у порядку, визначеному федеральним законом [8].

Глава 52 КПК РФ, що передбачає особливий порядок порушення кримінальної справи, притягнення до кримінальної відповідальності, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, проведення обшуку та інших слідчих (оперативно-розшукових) дій щодо суддів.

Згідно з п. 2 ст. 447 КПК РФ особливий порядок кримінального провадження застосовується серед інших, які відносяться до окремих категорій осіб, і до судді федерального суду загальної юрисдикції або федерального арбітражного суду, мирового судді [9].

Рішення про порушення кримінальної справи або про притягнення як обвинуваченого, якщо кримінальну справу було порушено стосовно інших осіб чи за фактом вчинення діяння, яке містить ознаки злочину, приймається: щодо судді Верховного Суду РФ, верховного суду республіки, крайового чи обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області та суду автономного округу, федерального арбітражного суду, військового суду – Головою Слідчого комітету РФ за згодою Вищої кваліфікаційної колегії суддів РФ (п. 4 ч. 1 ст. 448 КПК РФ); щодо інших суддів – Головою Слідчого комітету РФ за згодою відповідної кваліфікаційної колегії суддів (п. 5 ч. 1 ст. 448 КПК РФ).

Рішення відповідної кваліфікаційної колегії суддів РФ про дачу або про відмову в дачі згоди на порушення кримінальної справи щодо судді або притягнення його, як обвинуваченого, повинне бути вмотивованим. Це рішення приймається у термін не пізніше 10 діб із дня надходження до суду подання Голови Слідчого комітету РФ (ч. 5 ст. 448 КПК РФ).

Не допускається порушення стосовно судді кримінальної справи за ознаками злочину, передбаченого статтею 305 Кримінального кодексу РФ (Винесення завідомо неправосудних вироку, рішення чи іншого судового акту), у випадку, якщо відповідний судовий акт, винесений цим суддею або з його участю, вступив у законну силу і не скасований у встановленому процесуальним законом порядку як неправосудний (ч. 8 ст. 448 КПК РФ).

Судді федерального суду, мировий суддя, затримані за підозрою в скоєнні злочину в порядку, встановленому статтею 91 КПК РФ, за винятком випадків затримання на місці злочину, повинні бути звільнені негайно після встановлення їх особи (ч. 449 КПК РФ).

Після порушення кримінальної справи або притягнення судді як обвинуваченого в порядку, встановленому статтею 448 КПК РФ, слідчі та інші процесуальні дії щодо такого судді проводяться в загальному порядку за винятками, встановленими статтею 449 КПК РФ та цією статтею (ч. 1 ст. 450 КПК РФ). Судові рішення про обрання судді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою виконуються за згодою відповідної кваліфікаційної колегії суддів (ч. 2 ст. 450 КПК РФ). Мотивоване рішення відповідної кваліфікаційної колегії суддів про надання згоди на обрання судді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або про проведення обшуку приймається у термін не пізніше 5 діб із дня надходження подання Голови Слідчого комітету РФ і відповідного судового рішення (ч. 4 ст. 450 КПК РФ).

Слідчі та інші процесуальні дії, що мають здійснюватися відповідно до цього Кодексу не інакше як на підставі судового рішення, щодо судді (ч. 1 ст. 447 КПК РФ), якщо кримінальну справу стосовно нього не було порушено або таку особу не

було притягнуто як обвинуваченого, здійснюються за згодою суду, зазначеного у частині першій статті 448 цього Кодексу.

Особливості із загального порядку кримінального провадження щодо професійних суддів передбачені також у Законі РФ від 26.06.1992 р. № 3132-І «Про статус суддів у Російській Федерації» (із змін. та допов.) [10]. Ці особливості встановлені у ст. 16 (недоторканність суддів) зазначеного Закону та загалом однакові за обсягом і змістом з тими, що передбачені у Главі 52 КПК РФ. Проте можна також зазначити і ті особливості кримінального провадження щодо суддів, які не вказані у КПК РФ. Зокрема: зміна в ході розслідування кримінальної справи кваліфікації складу злочину, що може спричинити погіршення становища судді, допускається тільки в порядку, що встановлений для прийняття рішення про порушення кримінальної справи щодо судді або про притягнення його як обвинуваченого у кримінальній справі (ч. 3 ст. 16 зазначеного Закону РФ); рішення про обрання запобіжного заходу – тримання під вартою судді Верховного Суду РФ, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу, військового суду, арбітражного суду – приймається судовою колегією у складі трьох суддів Верховного Суду РФ клопотанням Голови Слідчого комітету РФ, судді іншого суду – судовою колегією у складі трьох суддів, відповідно, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу за клопотанням Голови Слідчого комітету РФ (ч. 6 ст. 16 Закону РФ); здійснення щодо судді оперативно-розшукових заходів, а також слідчих дій (якщо стосовно судді не порушено кримінальну справу або він не притягнутий як обвинувачений у кримінальній справі), пов'язаних із обмеженням його прав або з порушенням його недоторканності, визначеної Конституцією РФ, федеральними конституційними законами і федеральними законами, допускається не інакше як на підставі рішення, що приймається щодо судді Верховного Суду РФ, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу, військового суду, арбітражного суду – судовою колегією у складі трьох суддів Верховного Суду РФ, щодо судді іншого суду – судовою колегією у складі трьох суддів, відповідно, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу. Після порушення кримінальної справи щодо судді або притягнення його в якості обвинуваченого у кримінальній справі оперативно-розшукові заходи та слідчі дії провадяться в порядку, встановленому федеральним кримінально-процесуальним законом і федеральним законом про оперативно-розшукову діяльність.

Висновки. В Конституції України і Конституції РФ, в їх законодавстві встановлені особливості із загального порядку кримінального провадження щодо професійних суддів, які стосуються повідомлення про підозру (порушення кримінальної справи, притягнення як обвинуваченого і до кримінальної відповідальності тощо), обрання запобіжного заходу як тримання під вартою, проведення обшуку та інших слідчих (оперативно-розшукових) дій щодо суддів, що обмежують їх конституційні права.

Ці особливості, що встановлені в законодавстві України і РФ, загалом подібні за змістом, проте мають і певні відмінності. Якщо притягнення до кримінальної відповідальності професійного судді в Україні розпочинається з повідомлення про підозру судді у вчиненні кримінального правопорушен-

ня Генеральним прокурором України або його заступником (ст. 481 КПК України) та не потребує будь-якого додаткового узгодження, то рішення про порушення кримінальної справи та/або про притягнення як обвинуваченого у кримінальній справі судді Верховного Суду РФ, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу, військового суду, арбітражного суду приймається Головою Слідчого комітету РФ за згодою Вищої кваліфікаційної колегії суддів РФ, судді іншого суду – Головою Слідчого комітету РФ за згодою кваліфікаційної колегії суддів відповідного суб'єкта РФ (ч. 3 ст. 16 зазначеного Закону РФ).

Крім того, якщо в Україні рішення про затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом приймає повноважена особа органів прокуратури за згодою Верховної Ради України, то рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо судді Верховного Суду РФ, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу, військового суду, арбітражного суду приймається судовою колегією у складі трьох суддів Верховного Суду РФ за клопотанням Голови Слідчого комітету РФ, щодо судді іншого суду приймається судовою колегією у складі трьох суддів, відповідно, верховного суду республіки, крайового, обласного суду, суду міста федерального значення, суду автономної області, суду автономного округу за клопотанням Голови Слідчого комітету РФ (ч. 6 ст. 16 зазначеного Закону РФ).

Зважаючи на загальні риси та відмінності особливостей із загального порядку кримінального провадження щодо судді, що передбачені в законодавстві України і Російської Федерації, їх головною ціллю є і має бути забезпечення гарантій незалежності суддів при здійсненні ними правосуддя зокрема, ефективної реалізації завдань кримінального процесу в цілому.

У контексті наведеного вважаю за доцільне законодавчо вирішити передачу з Верховної Ради України до органу суддівського самоврядування повноважень із узгодження особливих кримінально-процесуальних питань щодо суддів.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. 2010. – № 72 / Спеціальний випуск. – Ст. 2 598.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. // Офіційний вісник України. 2012. – № 37. – Ст. 1 370.
3. Удалова Л.Д. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливе відповідальне становище: монографія // Л.Д. Удалова, І.В. Бабій. – К.: КНТ, 2010. – 192 с.
4. «Екле проти Федеративної Республіки Німеччини» (Eckle v. Germany). Рішення Європейського Суду з прав людини від 15 липня 1982 року (скарга № 8130/78). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-sudana-russkom-yazyke/ekle-protiv-federativnoj-respubliki-germanii-postanovlenie-evropejskogo-suda>.
5. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: Підручник. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
6. Рішення КС від 01.12.2004 року № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин 1 і 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // Офіційний вісник України. 2004. – № 49. – Ст. 3 220.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

8. Конституция Российской Федерации от 12.12.1993 г. (с учетом поправок, внесенных законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.consultant.ru/popular/cons/#info>.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ (ред. от 13.07.2015) (с изм. и доп., вступ. в силу с 15.09.2015). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/51e2b91dca4a76ec7a2b280f4e1c75c88ff8add1/.
10. Закон РФ от 26 июня 1992 г. № 3132-1 «О статусе судей в Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.garant.ru/10103670/#block_1.

Аскеров С. С. Уголовное производство в отношении профессиональных судей в Украине и Российской Федерации. Сравнительно-правовое исследование

Аннотация. Статья посвящена сравнительно-правовому исследованию проблем законодательства по реализации особого порядка уголовного производства в отношении профессиональных судей в Украине и Российской Федерации с учетом конституционно-правовых особенностей их статуса и других гарантий, предусмотренных законодательством Украины и Российской Федерации. Анализируются нормы Конституции Украины и Конституции Российской Федерации, Уголовного процессуального

кодекса, законодательства этих стран и других правовых актов, которые регулируют особый порядок уголовного производства в отношении профессиональных судей.

Ключевые слова: уголовное производство, отдельная категория лиц, уголовное производство в отношении профессионального судьи, особый порядок уголовного производства.

Askerov S. Criminal proceedings against professional judges in Ukraine and Russian Federation. Comparative legal research

Summary. The article is devoted to comparative legal research of problems implementing a special procedure for criminal proceedings against professional judges in Ukraine and Russian Federation taking into account constitutional and legal features of their status and other guarantees provided by legislation of Ukraine and Russian Federation. Analyzes provisions of Constitution of Ukraine and Russian Federation Constitution, Criminal Procedure Code in these countries, laws and other legal acts that regulate special procedure for criminal proceedings against professional judges.

Key words: criminal proceedings, certain categories of persons, criminal proceedings in respect of professional judges, special procedure for criminal proceedings.